

288764

Școala noastră poporală

și

Darea culturală

BCU.Cluj / Central University Library Cluj

— Un raport oțicios. —

CUPRINSUL: O lămurire; Introducere; Anul cultural 1906; Anul cultural 1912; Anul cultural 1916; Rezumarea celor trei ani culturali; Spre cărări nouă: În loc de propuneri; Adnexă: Conспект statistic sumar.

Arad, 1918.

Tipografia diecezană greco-orientală română.

Școala noastră poporală

și

Darea culturală

BCU Cluj / <http://www.library.cluj.ro>
Un raport oficial,

CUPRINSUL: O lămurire; Introducere; Anul cultural 1906; Anul cultural 1912; Anul cultural 1916; Rezumarea celor trei ani culturali; Spre cărări nouă: În loc de propuneri; Adnexă: Conspect statistic sumar.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG20120348

Arad, 1918.

Tipografia diecezană greco-orientală română.

O lămurire.

Raportul, ce urmează, n'a fost destinat pentru publicitatea mare, ci a avut numai scopul de a informă pe Ven. Consistor în chestiunea, atât de importantă și dificilă totodată, a școalei noastre populare.

Publicarea, în aceasta formă, a raportului se face pe urma hotărârii din 28 noemvrie v. 1917 a Veneratului Consistor, ca senat școlar, cu intențiunea: de a se dà prilej și celorlalți factori constituționali-bisericești, să cunoască în detaluri greutățile, aproape insuportabile, cu cari se luptă susținătorii școalei noastre populare, și mai ales să vadă sporirea treptișă, dela 1907 încoaci, a poverilor „cultuale“.

Întrebarea, ce se impune acum, este: *Ce și cum* e de făcut?

Răspunsul la aceasta întrebare se poate căută și găsi, nu prin abstracțiuni, ci prin cumpenirea serioasă a *faptelor și datelor statistice* cuprinse în raportul ce urmează.

La tipărire s'au făcut câteva modificări stilare și mici întregiri, cari se cereau dela sine pe urma tipăririi, — dar fără pretenția, de a fi îndreptat *tot* ce ar fi trebuit a se îndreptă într'un stil improvizat pentru birou.

Introducere.

Venerat Consistor eparhial!

În epoca, plină de însuflețire și de frământări, a reorganizării noastre bisericesti sub Episcopul mai apoi mitropolit Andrei Șaguna, o grije de căpetenie, — pe lângă cea de a restaura Biserica cași instituțiune spirituală, — a fost și aceea: de a fortifica aceasta instituțiune și în direcția culturală-națională, în consonanță cu vechile principii ale Bisericii ortodoxe universale.

Însuși mitropolitul Andrei, în § 191 al Proiectului său de Statut organic, prezentat Sinodului transilvănean dela 1864, contemplant, ca „Senatul școlar“ eparhial să stăruie a se zidi școale și locuințe învățătoresti și ca „să se facă lefi potrivite chemării celei grele a personalului școlar, căci dela aceste împrejurări atârnă înflorirea școalelor și a *culturei naționale, de care creștinii noștri au lipsa cea mai mare*“. Sinodul transilvănean adoptă, în § 168 al regulamentului său, pe d'a-ntregul proiectul lui Șaguna, intercalând chiar și motivarea, că de cultura națională au creștinii noștri cea mai mare lipsă. Iar congresul dela 1868, când în § 128 al Statului organic adoptă textual aceeași dispozițiune a regulamentului transilvănean, lasă motivarea, — de sigur, spre a evita diverziunea,

că problema *exclusivă* a unei Biserici ar putea fi de a dezvoltă numai cultura națională.

Dela înactivarea Statutului organic (1870) încoaci, în realitate Biserica noastră, prin organele sale și prin credincioșii săi, a dezvoltat eforturi uriașe pe terenul reorganizării sale spirituale și, mai ales, pe terenul cultural: prin înființarea și susținerea de felurite institute de învățământ, mai ales de școale populare, cari au menirea de a contribui *imediat* la introducerea culturii în sânul maselor poporului.

*

Când s'a votat respective sancționat Statutul nostru organic, eră în vigoare articolul de lege XXXVIII dela 1868, prin care — ca prin lege fundamentală și comună — de o parte, se regulează în mod regnicolar învățământul popular, iar de alta, se dă Bisericilor din patrie dreptul prin lege de stat, de a-și susține institute de învățământ popular pe toată linia necesităților și a posibilității materiale.

În § 11 al acestei legi se cuprinde îndreptățirea confesiunilor, de a repartiția pe credincioșii lor dare culturală. Iar ordinul ministerial Nr. 46.249 din 14 iunie 1886 spune lămurit, că legea nu fixează nici o limită, pe care *nu* ar putea-o trece confesiunile când e vorba de asigurarea dării culturale necesare la susținerea școalelor lor. Aceasta, când e vorba de sarcina ce au s'o poarte confesiunile pentru promovarea învățământului popular, care — să

ni-o notăm — nu e o problemă exclusiv bisericească, ci e și o necesitate a statului politic.

În aceeași lege, fiind vorba (§ 35) despre sarcina comunelor politice în scopul de a susține școale populare comunale, se fixează o limită a sarcinilor: membrii comunei politice sunt îndatorați a contribui numai cu un *maximal de 5%* socotit după darea directă de stat.

Aceasta inegalitate, înaintea legii, a Bisericilor și a comunelor politice, din punctul de vedere al sarcinilor culturale, a avut grave urmări. Cea dintâie a fost, ca Confesiunile, cari mai înainte erau, în măsură absolut covârșitoare, purtătorii cauzei învățământului popular, au început a perde din teren; și în aceeași măsură a început a se spori școalele populare comunale și cele de stat.

Adevărat, că Biserica noastră, în deosebi, a făcut mari eforturi pentru a deschide și a susține școale populare. Statisticile noastre bisericesti ne și arată un *mare crescământ* în cifra școalelor populare din epoca constituțională bisericească, în raport cu trecutul. Dar între acestea școale, poate cele mai multe, erau de acelea, cari se luptau cu neajunsuri morale ori materiale, ori cu de-amândouă. Și astfel, nici nu e de mirat, dacă — în urma scăderilor acestora și în lipsa unui mai bogat izvor material pentru susținerea lor — ele nu au putut progresa și în privința *vieții lor interne* și în a *efectelor culturale în afară*: — sau, ce altceva ne spune cifra înspăimântătoare a analfabeților din sânul Bisericii noastre?!

Pentru ca lucrurile să-și iee o altă dezvoltare, mai favorabilă atât pentru interesele Bisericii cât și pentru cauza învățământului regnicolar, ar fi trebuit, ca legea dela 1868 să nu facă deosebirea, ce am arătat-o între susținerea școalelor confesionale și a celor comunale, și ar fi trebuit să se fixeze o convenabilă limită, dela care în sus să vină, în mod necondiționat, în ajutorul Bisericii însuși statul politic, care încă își are un interes din luminarea popoului.

*

Din nenorocire, spiritul restrictiv, depus în legea dela 1868 față cu școalele populare confesionale — în contradicție cu art. de lege XX din 1848, care oferă a acoperi din ajutor de stat toate lipsurile Bisericii și școalelor confesiunilor recepte — a evoluat, creând, succesiv, tot mai multe greutăți în calea obținerii de ajutoare de stat pe seama școalelor noastre.

Nu întru în specificarea acestor greutăți artificiale, create din considerațiuni politice; ele ne sunt cunoscute tuturora, mai ales dela punerea în aplicare a legilor de stat XXVII din 1907 și XVI din 1913, prin cari numai *condiționat* s'a regulat din partea statului dotațiunea învățătorilor dela școalele populare confesionale și comunale.

Înainte de a înfățișa în detalii consecințele grele ce ne privesc sub raportul de dare culturală confesională, în asemănare cu darea culturală a comunelor politice am de a mai remarcă un fapt notoric, de o extremă gravi-

tate pentru Biserica și credincioșii noștri, în legătură cu școalele populare comunale.

Prin § 36 al legii dela 1868 se regulează chestiunea, că în ce măsură sunt îndatorați credincioșii confesiunilor — când ei contribuie la susținerea de școale populare confessionale — să mai contribuie și la susținerea școlii populare comunale. În asemenea caz, d. ex. credincioșii noștri, *dacă nu* susțin școala confesională, sunt datori să contribuie întru toate, alătura și în măsură egală cu ceilalți cetățeni, la susținerea școlii populare comunale. Iar *dacă susțin* deja școală confesională, ai noștri sunt datori, după litera legii, să contribuie numai cu diferența ce se arată între contribuirea confesională (dacă adevărat ar fi mai mică de 5%) și între cele 5% obligate pentru membrii comunei politice.

În practică însă lucrurile stau altminterlea. În foarte multe comune bisericesti credincioșii noștri, pe lângă darea culturală confesională mult mai mare de 5%, sunt constrânși a contribui și la susținerea școlii comunale ori de stat. În chipul acesta, pe lângă că se vatămă legea și dreptatea, se vatămă și interesele credincioșilor noștri și indirect și cauza școlii confessionale.

Biserica noastră a luat demersuri în deosebite rânduri pentru sanarea acestei anomalii. A dat parohiilor interesate instrucțiunile necesare și chiar formularea d'agata (Nr. consistorial 5613/1908), pentru a înainta recursul cuvenit la comisiunea administrativă. Consistorul a in-

tervenit, ca asemenea chestii de litigiu să ajungă a fi pertractate și la judecătoria administrativă (Közigazgatási Biróság) din Budapesta, unde încă s'a ajuns tot numai la rezultat negativ. Acest for justițiar a adus sentință defavorabilă nouă, cu toate că legile, credem, ne dau dreptate. În asemenea împrejurări, exhaustându-se din partea noastră toate remediile de drept, nu ne rămâne, decât să răbdăm nedreptatea, până la eventuala revizuire a legii comunale.

Pân'atunci, însă, noi ca Biserică și cași credincioși, avem să suportăm și aceasta sarcină, alătura de contribuirea într'un foarte mare procent de dare culturală pentru asigurarea școalelor noastre confesionale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mai ating, mai mult în trecut, un moment caracteristic când e vorba de susținerea școalelor noastre între limitele obligamentelor fixate printre cele mai nouă două legi de salarizare.

În § 12 al legii XXVII din 1907 încă se prevede un minim 5% a dării culturale confesionale, pentruca școalele noastre să poată primi ajutorul de stat. În realitate însă avem sumedenie de școale, cu dare culturală mult mai mare, și totuși nu am primit ajutoare de stat, din deosebite motive, cari nu totdeauna se pot concorda cu spiritul și litera legii.

Tot în legea dela 1907 s'au făcut anumite distincții — cari în corpul legii există, iar în

viața practică nu se pot executa — cu privire la situația, mai liberă sub raportul de drept bisericesc și al culturii naționale românești, pentru școalele cari se susțin exclusiv din prestațiunile culturale ale Bisericii, fără de ajutor de stat.

Din aceste puncte de vedere, deasemenea stăm în fața unui gravamen îndoit și însemnat, că, în butul făgăduinței legii de stat dela 1907, deoparte: n'am primit și nu primim destule ajutoare pentru școalele noastre sărace, cari astfel sunt expuse închiderii, iar de alta parte: nici prin extreme sforțări materiale nu am isbutit să ne asigurăm aceea libertate, morală și didactică a școalelor noastre, care li-s'ar cuveni în lipsa ajutorului de stat (Vezi: § 19 din lege pentru *toate* școalele, cu — ori fără ajutor de stat; și § 20 în privința condițiilor ce se impun în învățământ numai școalelor *cu* ajutor de stat).

*

După aceste premise să înțrăm în detaliurile privitoare la *sarcinile credincioșilor* pentru susținerea școalelor noastre populare.

Spre a ne face o idee limpede despre măsura, în care în timpul din urmă a crescut sarcina culturală a credincioșilor noștri, am întocmit adnexatele % 4 conspecte*), lucrute după singuraticele tracte protopopești, cu privire la trei puncte de timp.

a) anul 1906, adecă cel imediat premergător întrării în vigoare a legii Apponyi-ane din 1907;

*) Al treilea conspect se transcrie, în cuprinsul raportului, mai jos. Celelalte două dintâi se omit la tipărire.

b) anul 1912, adică cel din urmă din vremea de vigoare a aceleiași legi, respective anul premergător legii Zichy-ane dela 1913 aducătoare de sarcini nouă;

c) anul 1916, la care se referă statistica a treia, ne înfățișează creșterea sarcinei culturale în curs de patru ani împliniți sub vigoarea legii Zichy-ane.

d) În statistica a patra se cuprind *date comparative* cu privire amintirii trei ani, din care se vede, cum a crescut sarcina culturală în decursul vremii.

Câteva observări sunt necesare pentru înțelegerea deplină a datelor din aceste conspecte, și anume:

a) Toate aceste conspecte cuprind date numai cu privire la dotatiunea *în bani*, nu și cea în natură (bucate, lemne, usufructul pământurilor beneficiale, drept de pășunat și alte beneficii acordate în natură). Rezultă deci, că procentele culturale, indicate în aceste conspecte, nici de departe nu prezintă realitatea, ci ele stau cu atât mai jos sub starea reală, cu cât, cum e știut, o foarte însemnată parte — cel puțin $\frac{1}{4}$ parte a tuturor prestațiunilor culturale — se dau și astăzi în natură.

b) în sumele, prestate de parohii sub titlul de spese culturale, se cuprind și atari poziții, cari, unele (cum sunt contribuiri la fondul de penziune, famulația sau curatoratul, diurnele învățătorilor pentru adunările lor, asigurarea edificiilor școlare, cărți școlare, diurna inspectorilor școlari, biblioteca școlară, reparări la școală etc.) strict luate nu aparțin la salariile învățătoresci; ele însă, totuși, aparțin speselor de susținerea școlii, deci au titlul de a fi socotite în cuprinsul sarcinilor școlare în senzul propriu. — Sunt însă în preliminarele culturale parohiale și alte poziții, ca taxele pentru alumneul din Beiuș, convenția episcopescă etc., cari pot fi socotite în cadrele intereselor noastre culturale, dar nu în legătură strictă cu chestia susținerii școlii noastre populare. Aceste sume însă sunt, la urma urmelor, mult mai mici, decât ca ele să altereze proporția procentuală a datelor cuprinse în conspectele amintite.

În rezultat general, putem așa dar să susținem cu gând împăcat, că procentele culturale singuraticе, precum și concluziunile generale, ce se vor scoate din ele, au temeiul de a fi considerate așa cum vor fi ele înfățișate în cele ce urmează.

c) Încă o mică lămurire: În preliminarele culturale se cuprind și spesele de zidire nouă, respective de reparări școlare ori de ale cortelelor învățătoarești; apoi spesele cu procurarea recvizitelor școlare. Aceste însă nu sunt trebuințe cari s'ar repeta anual; și se poate zice, că ele s'ar repeți cel mult la 10—15 ani. Dar și când provin asemenea spese extraordinare, ele ori sunt trecute în preliminară supletorii, ori dacă nu, respectivele spese s'au împărțit pe doi sau pe mai mulți ani în preliminarul ordinar cultural. Astfel, evident, că asemenea spese extraordinare, ori nu figurează în baza studiului de față, ori figurează numai cași o creștere, mai puțin însemnată, a procentului cultural de rând. Deci, nici din acest punct mâncare, nu pot fi contestate concluziunile ce vor urma în firul acestui studiu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

d) La conspectul despre anul 1906, am luat de bază 334 comune bisericеști; la cel din 1912 am luat 325, iar cel din 1916 am luat 315 comune bisericеști (între cari și unele filii, cari au preliminară culturale pe urma susținerii de școale în comun cu careva comune materă).

Dar din cifrele indicate ale comunelor sunt a se scoate :

cifra sau numărul acelor comune bisericеști, cari n'au un separat preliminar cultural, deoarece necesitățile culturale și-le acopăr dela Biserică, deci prin preliminară bisericеști; — și tot astfel are a se scoate:

cifra sau numărul acelor comune bisericеști, cari au aruncuri speciale (după familii, după case, după pământ etc).

Aceste două categorii de comune bisericеști nu sunt luate în baza studiului și a concluziunilor noastre. Ele, însă, totuși trebuiesc remarcate pentru înțelegerea

deplină a studiului nostru statistic. Adaugem aci numai acel explicativ, ce ne importă în meritul chestiunii, că din aceste comune bisericesti, numai credincioșii din comunele bisericesti fără preliminară culturală separată au o situație mai ușoară (fiind scutite de sarcina culturii); pe când celelalte, cu repartiții separate (după case, pământ etc.) au să supoarte în aceeași măsură sarcina culturală, cași cele cu cult preliminarat după baza dării directe de stat.

Comune, cu arunc cultural neindicat în procente fixate în raport cu darea directă de stat, avem la 1916, de tot 25: Arad, Gaiul, Cenadul-unguresc, Pecica, Bichișul, Ciaba, Socodor, Macea, Cherechiu, Luguzău, Minead, Moneasa, Baldovini, Vosdoci, Totvaradia, Ghioroc, Groși (Lipova), Ohaba-sârbească, Pătârș, Ierșnic, Leucusești, Timișoara: în Maere și la S.-Ilie, D.-Nadăș și Jadani.

În aceeași vreme, comune cu arunc special avem 30, în care cele mai multe sunt în tractele Boroșineu, Buteni, Vinga.

Așa dar studiul de față, întemeiat pe procentele culturale, se referă, pentru anul 1906, la 238 comune; pentru 1912 la 277 comune; pentru anul 1916 la 260 comune bisericesti.

După aceste premise de ordin tehnic, întrăm în desfășurarea detaliilor.

I.

Anul „cultural“ 1906.

În anul 1906, baza de salarizarea învățătorilor noștri eră ceea fixată în legea XXVI din 1893, când salarul fundamental al câte unui învățător eră de 300 fi. (600 cor.) și cvincvenale de câte 50 fl. (100 cor.).

În anul 1906, grosul comunelor susținătoare de școale cade între 11—50%, și anume:

în 20	cazuri	cu	cult	de	11—15%
” 33	”	”	”	”	16—20%
” 36	”	”	”	”	21—25%
” 31	”	”	”	”	26—30%
” 29	”	”	”	”	31—35%
” 19	”	”	”	”	36—40%
” 22	”	”	”	”	41—45%
” 15	”	”	”	”	46—50%.

Dar și în afară de aceste cadre, avem cazuri (19 de tot) de cult și mai mare, cari toate cad pe teritoriul tractelor muntoase Hălmagiu și Radna.

Incepând dela sarcinile culturale mai mici din cadrul arătat de 11—50% și mergând pe linia de creștere a procentului cultural, facem următorul drum de cifre:

Tractul Timișorii și al Aradului se prezintă, din acest punct de vedere, în cele mai favorabile condiții, având procentul cultural mai mic. Timișoara are în 6 comune cult de 6—10%; în alte 7 comune cult de câte 11—15%; iar în alte 7 comune de câte 16—20%.

Tot în aceasta categorie de 16—20% vine tractul Chișineu cu 6 comune, Lipova cu alte 5 comune, Belințul cu 4 și B.-Comloșul cu 3 comune.

În categoria de 21—25% vine, în primul loc, Hălmagiul cu 9 comune, Butenii cu 6 comune, Belințul cu 5 com. și Șiria cu 4 comune.

În categoria de 26—30% vin Butenii și Belințul cu câte 6 comune, apoi Boroșineul cu 4 comune.

Cu câte 31—35% vine în locul prim tractul Radnei cu 8 comune, apoi Hălmagiul și Belințul cu câte 5 comune.

În categoria de 36—40% ocupă locul dintâi Hălmagiul cu 8 comune, și Belințul cu 3 comune.

În categoria de 41—45% vine tractul Buteni cu 8, apoi Hălmagiul cu 7 comune.

Iar cu cult de 46—50% e împovărat în locul prim tractul Buteni în 5, și Hălmagiul în 4 comune.

Prin urmare linia de creștere a cultului dela cele 5% în sus, începe în tractul Arad, trece pe la Timișoara, unde se ridică la maximalul de 20%; de aici, trece pe la Chișineu, care încă nu trece decât numai puțin peste cele 20%. De aici linia întoarce iarăși la Timișoara, unde cu cele 20% se exhaustiază grosul comunelor, spre a trece apoi la Buteni, unde grosul contribuției culturale începe d'abia dela 21% în sus și până la 50%. — De aci, adevărat 21% în sus, se dau la întrecere tractele: Belinț cu 16—40%; Radna cu 21%—40%; Butenii cu 21—50%; Lipova cu 16—50%, tot astfel și Hălmagiul cu 16—50%.

În măsura, în care se ridică linia creșterii cultului, a slăbit capacitatea de prestațiune culturală a credincioșilor noștri; și tot în aceeași măsură se clătină terenul financiar de sub picioarele școalei noastre populare confesionale.

În asemenea condițiuni, cu prestațiune culturală din cele mai considerabile, ne-a găsit legea Apponyi-ană, intrată în vigoare la anul 1907.

Legea aceasta, între alte împrejurări, și mai ales dacă ea ar fi intenționat să promoveze interesul adevărat patriotic și cultural al țării, a avut cel mai bun prilej de a-l servi acest interes, prin aceea, că ar fi căutat — fără de artificii atâtor restricții politice și administrative — să ajutore școalele noastre confessionale, în opera culturală-patriotică, sub a căreia povară, încă atunci la 1906, eră să succombe aproape $2/3$ părți a școalelor noastre.

II.

Anul „cultural“ 1912.

Statistica despre acest an „cultural“ ne arată, că în ce măsură au crescut sarcinile culturale în scurtul restimp de 6 ani (dela 1 ianuarie 1907 — finea lui 1912) de vigoare ai legii XXVII din 1907 cu privire la minimalul de salarizare învățătorească.

În acest restimp, baza de salarizare s'a ridicat dela 600 la minimalul de 1000 cor., iar cvincvenalele fixate prin legea dela 1893 au fost ridicate la cifra de 5 cvincvenale, din cari cele două dintâi de câte 200 cor., iar al cincilea de 100 cor.

Evident, că s'a făcut o esențială îmbunătățire în dotația învățătorească, cu prospecte de ajutor de stat. Dar, noi o știm deja prea bine, câte condiții anevoioase n'au fost puse pentru obținerea aceluia ajutor de stat, atât pentru viața morală (didactică și culturală)

a școalelor, cât și din punctul de vedere autonom al Bisericii. Ba, în cele mai multe cazuri, am putea zice: ajutorul de stat *nu s'a dat de loc*, sau cel puțin *nu s'a dat atunci când s'a cerut* și eră dejă necesar, spre a nu trece în extrem cu împovărarea culturală a credincioșilor, ci ajutorul s'a încuviințat d'abia mai târziu, când învățătorii în temeiul serviciului prestat, întraseră în drepturi la competențe mai mari, la acăror judecare se angajau bucuroase înseși comisiile administrative în sarcina parohiilor noastre.

Astfel am ajuns cu școalele noastre în aceea și mai dificilă situație financiară, că grosul contribuțiilor culturale s'a ridicat mult față cu starea dela 1906.

În 1906 grosul contribuțiilor culturale cădea între 11%—50%, pe când la 1912 grosul contribuțiilor s'a ridicat între 21%—80%.

La 1912 contribuțiile culturale, în mersul lor crescând, încep dela 11% până la 35%. În aceasta categorie vin tractele Arad, Chișineu și B.-Comloș.

Acestora le urmează tractul Timișorii cu grosul contribuțiilor culturale de 11—40%, apoi tractul Șiria cu 16—45%.

Urmează apoi tractul Lipovei cu contribuții dela 21%—50%, apoi Radna cu 21%—35%, Belințul cu 21%—54%, Butenii cu 26%—68%, Hălmagiul cu 26%—82%, dup'aceea Boroșineul dela 31% în sus până la 52%.

Dintre toate aceste tracte, Hălmagiul prezintă situația cea mai îngrijorătoare, nu numai

pentru numărul mare al școalelor ce nu mai pot fi susținute nici pe urma arătatelor prestațiuni culturale mari, ci și pentru că la Hălmagiu avem cele mai multe comune, cari trec cu procentul cultural și peste 80⁰/₀. Astfel sunt la Hălmagiu 3 comune cu 82⁰/₀, 1 cu 85⁰/₀, 1 cu 88⁰/₀, 1 cu 93⁰/₀, 1 cu 94⁰/₀, 1 cu 101⁰/₀, 1 cu 102⁰/₀, 1 cu 118⁰/₀, 3 cu 122⁰/₀, 1 cu 125⁰/₀, 1 cu 127⁰/₀, 2 cu 131⁰/₀, 1 cu 134⁰/₀, 1 cu 161⁰/₀, 1 cu 182⁰/₀ și 1 cu 185⁰/₀.

Dar și în alte tracte s'a ridicat, sporadic, procentul cultural; astfel în toate celelalte tracte muntoase, ca Buteni, Radna, Lipova și Belinț.

Aceasta este starea prestațiunilor culturale la finea anului 1912, când lumea școlară se așteaptă la înăsprirea nouă a sarcinii culturale prin o nouă lege, care a și intrat în vigoare la 1913, pentru regularea nouă a dotației învățătorilor confesionali și comunali.

Legea aceasta ne-a surprins cu dispozițiile sale, până a nu ne fi putut regulă chestiunea financiară a susținerii școalelor, nici din resursele culturale cari nu prea aveam de unde să le mai stoarcem, nici din ajutorul de stat, a căruia acordare poticneă în multe și felurite condiții restrictive, decretate deja prin legea dela 1907, și lămurite și extinse prin instrucția ministerială Nr. 76.000 din 1907, dar mai ales prin atitudinile, foarte deosebitoare în unele privințe, din partea comisiunilor administrative, cari aveau să cenzureze cererile pentru ajutoare de stat și să propună acordarea ori neacordarea acelorora.

De aci vine, că, d. ex. pe teritorul comitatului Arad, au primit ajutor de stat pe baza legii dela 1907 un procent mai mic de școale decât pe teritorul altor comitate. In comitatul Arad avem tractele Buteni, Hălmagiu și Radna, de o notorică sărăcie a susținătorilor de școale, și totuși aici avem și cele mai multe școale, cari, în lipsa ajutorului de stat, tângesc până să le sune ceasul sistării, care a sunat deja de mult pentru vr'o câteva.

Astfel ajutoarele de stat, acordate școalelor noastre pe baza legii din 1907, încep:

a) în comitatul *Bichiș* după exhaustiarea alor 7⁰/₀ culturale (la Giula; la Chitighaz cu 13⁰/₀);

b) în comitatul *Cenad* după exhaustiarea alor 7⁰/₀ (Tornea);

c) în comitatul *Timiș* după exhaustiarea alor cel puțin 21⁰/₀ (Bucovăț; în Alios, Belotinț, Fibiș, Ohaba-forgaci, cu câte 22⁰/₀ etc.);

d) în comitatul *Arad* dela 24⁰/₀ în sus (G. Varșand: 24⁰/₀, Temeșești 25⁰/₀, Cladova și Pâncota 27⁰/₀ etc.);

e) în comitatul *Caraș-Severin* dela 32⁰/₀ în sus (Coșteiul-mare, apoi Lăpușnic 33⁰/₀, Balinț 42⁰/₀ etc.).

Totuși, cu toate că, la prima vedere, Caraș-Severinul ar fi fost mai riguros și decât Aradul la propunerea ajutoarelor de stat, totuși e în afară de orice îndoială, că pe teritorul comitatului Arad avem în mai mare măsură decât oriunde, un mai mare procent de școale avizate la ajutor de stat, cari n'au primit acel ajutor, și astfel tractele Hălmagiu, Buteni și

Radna au ajuns în situația de a-și închide o seamă de școale din pricina, că s'a exhaustat capacitatea credincioșilor în privința prestațiilor culturale.

Aceste premise explică din destul stările financiare culturale, în cari ne aflăm dejă în —

III.

Anul „cultural“ 1916.

Stările dela 1916 sunt d'adrechtul înspăimântător de îngrijorătoare, nu numai dacă privim în fața cifrelor, cari nu admit târguială ori îndulcirea situației, ci, mai ales, dacă vom căută la *sbuciumul* mare al organelor bisericesti pentru a salva chestia culturală a Bisericii, și la *micul rezultat real*, pe care ni-l reoglindește contingentul covârșitor al analfabeților noștri.

Procentul cultural s'a ridicat foarte mult, când e vorba de contribuirea colectivă cât și de cea singulară a parohiilor pentru susținerea școalelor. Grosul procentului cultural, la 1916 începe tot dela acelaș punct de 21%, ca în 1912, ce înseamnă că legea din 1907 respective 1913 nu ni-a despovărat comunele bisericesti; grosul contribuiriilor culturale se ridică, acum la 1916, până departe peste limita dela 1912, adecă până la 100%, ceea ce înseamnă că pomenitele două legi aproape peste tot ni-au sporit sarcina contribuirii culturale până la măsură egală cu darea directă de stat. Unde

mai sunt apoi contribuiri, de cari am pomenit, pentru școalele comunale și de stat de prin parohiile noastre?! Dar grăiască cifrele!

Mai întâi câteva observări lămuritoare : Comunele, ale căror numiri s'au subliniat (scris curziv) asigură ele singure dotația învățătoarească. — Comunele, după a căroră numire s'a pus semnul (s), au ajutor de stat. — Comunele cu sămnuțul întrebării (?) n'au putut regula dotația nici din isvoarele proprii, dar nici ajutor de stat n'au primit. — Comunele cu litera f., pusă înaintea numirei, sunt filii bisericești, ori comune matere adfiliate cu școala la alta parohie. — Comunele, lângă ale căroră numiri nu s'a pus nici o indicație, sunt: ori matere în cari s'a sistat școala de odinioară, ori că au fost adfiliate numai ocazional la vr'o școală vecină, ori și-au închis școala.

Conspectul despre anul cultural 1916, transcris e următorul:

1. Tractul Arad.

Totalul comunelor culturale: 13.

Arunc cultural neindicat: Arad, Gai (s), Cenad, Pecica.

Arunc special: —

Arunc în procente: Șemlac (?) 8, Tornea (s) 24; Șeitin 25; Micălaca 35; Bătania (?) și Nădlac 37; Cicir 52; Mândruloc 53; Sâmbăteni 80.

2. Tractul Chișineu.

Totalul comunelor culturale: 19.

Arunc neindicat: Bichiș (s), Ciaba (s), Macea, Socodor.

Arunc special: —

Arunc după procente: Giula-oraș-mic român (s) 8, Pil 14, Șimand 16, Chișineu 17, Giula-oraș-mare românesc (s) 19, Curtici 23, Mișca 25, G.-Vârșand (s) 29, Otlaca (?) 32, Erdeiș (s) 34, Cintei (?) 35, Sinteia (?) 45, Șiclău 50, Chitighaz (s) 51, Nădab 59.

3. Tractul Șiria.

Totalul comunelor cultuale: 16.

Arunc neindicat: Cherechiu (?).

Arunc special: Dud (s).

Arunc în procente: Aгриș (s) 12, F.-Vârșand 24, Musca 26, Măderat și Pâncota (s) 31; Șiria 35; Covăsinț și Curtacheriu (?) 36; Târnova (s) 39, Comlăuș (s) 43, Sinitea (?) 45, Arăneag (s) 48, Gașa 53, Drauț (s) 69.

4. Tractul Boroșineu.

Totalul comunelor cultuale: 16.

Arunc neindicat: —

Arunc special: Apateu (s), Berechiu (?), Bocsîg (?), Cermei (?), Mânerău (s) și Vădas (s).

Arunc în procente: Răpsig (s) 21, Iermata (s) și Seleuș 25; Sepreuș (?) 26, Talpoș 31, Șicula (?) 37, Moroda (s) 46, Boroșineu (?) 49, Zărându (?) 51, Șomoșcheș (s) 88.

5. Tractul Buteni.

Comune cultuale: 42.

Arunc neindicat: Luguzău (?), Minead (?), Mo-neasa (?).

Arunc special: Bodești (s) Ignești (?), Laz (s), Nădălbești (s), Roșia (?), Sălăgeni (s), Slatina (?), Susani (?), Văsoaia (?).

Arunc în procente: Chertiș (?) 28, Prăjești (s) 29, Almaș (s) 32, Aldești (s) 35, Mustești (?) 43, Șilindia (s) 45, Revetiș (s) 51; Neagra (?) și Ramna (s) 52; Buhani (s) 53, Boroșbebiș (?) 57, Tauț (s) 58, Voivodeni (s) 59, Dieci (s) 62, Chisindia (s) 67, Dezna (s) 68, Donceni (s) 69, Bârsa (?) 72, Camna (s) 74, Cuied (s) 75, Iarcoș (s) 79; Berindia, (s), Buteni (s) și Cil (s) 87; Căcărău (s) 89, Hodiș (s) 95, Nadăș (s) 107, Găvoșdia (s) 109, Păiușeni (s) 115, Bonțești (s) 155.

6. Tractul Hălmagiu.

Comune culturale: 59.

Arunc neindicat: f. Baldovini, f. Tisa, f. Vosdoci.

Arunc special: Feniș (s) și Valea-mare (?) (com. Arad).

Arunc în procente: Basarabasa 15; f. Gurahonț și Prevăleni (?) 25; f. Poiana și Târnavă 26; f. Țermura 29, Hălmagiu (?) 35, Oberșia 45; Steia 48, Aciua (s) 49, Crocna (s) 50, f. Brotuna 55, Iuonești 56. Dumbrava (s) 57; Ciungani (?) și Rișculița (s) 59; Valea-mare (com. Hunedoara) (?) 62, Mădrigești și Tomești (s) 65, Tălagiu (s) 56, Ociu (?) 72, Leasa și f. Ocișor 82, Brusturi (?), Măgulicea (?) și Poienari 83, Hălmăgel (s) 85, f. Rostoci 89, Holtmizeș (s) 92, Bodești (?) 94, f. Strâmba și Zeldiș (?) 96, f. Țohești 97, f. Cristești 98, Saturău (?) 99, Leauț 103, f. Mermești 105, Sârbi (?) 108, Bănești (s) 112, f. Baltele 113, Hartișor (s) 114, Secaș (s) 116, f. Leștioara 117, Iosășel (s) și Ș-Buceava (s) 122, Ciuci (s) 125, Aciuța (s) 137, Lazuri (s) 142, f. Budești și Lungșoara (?) 144, f. Groși și Zimbru (s) 173, Vidra (?) 184, f. Târnăvița 245.

6. Tractul Radnei.

Comune culturale: 29.

Arunc neindicat: Totvaradia (?), Ghioroc (?).

Arunc special: Slatina-M. (?).

Arunc în procente: f. Cuiși 18, Corbești (?) 27, f. Vieniști 28, Pauliș (s) și Radna (?) 29, Bârzava (s) 42, Ilteu (?) și Soborșin (?) 45, *Cuvin* și Roșia (?) 48, Șoimoș (?) 49, Giulița (s) și Miniș (?) 58, Halaliș 59, Troaș (?) 65, Cladova (s) 68, Odvoș (?) 75, Lupești (s) 79, Temeșești (?) 82, Toc (?) 87, Groși (?) 89, Gavoșdia (s) 92, Pârnești (?) 98, Petriș (?) 129, Bătuța (s) 132, Conop (s) 133.

8. Tractul Lipova.

Comune culturale: 32.

Arunc neindicat: Groși (s), Ohaba-s. (s), Pătîrș (?)

Arunc special: Lalaşinţ (?), Țela (s).

Arunc în procente: f. Vereşmort 19, Fiscut (s) și Valea-mare (?) 25, Alioş (s) 28, *Firtghaz* 29, Fibiş (s) 31, Chesinţ (?) și *Lipova* 32, Ususău (s) 34, Ostrov (s) 35, Şiştarovăţ (s) 38, Cuveşdia (s) 43, Batta (s), *Birchiş* și Dorgoş (49), Labaşinţ (s) 52, Comeat (s) 55, Belotinţ (s) și Capolnaş (s) 56, Bacamazău (s) 59, *Chelmac* 64, *Căprioara* 66, Bruznic (s) 70, Selciva (s) 98, Bulza (s), Pojoga (s) și Zăbalţ (s) 119.

9. Tractul Belinţ.

Comune culturale: 34.

Arunc neindicat: Ierşnic (?) și Leucuseşti (s).

Arunc special: —

Arunc în procente: Chisetău (s) 19, Ficătar (s) 22, Drăgoeşti (s), Ictar (s), Remetea-l. (s) și Topolovăţ (s) 25, Babşa (s) 27, Budinţ (s) și Răchita (s) 32, Belinţ (s), Ohaba-forgaci (s) 34, Şuştra (s) 35, Gruin (s) 38, Coşteiu (s) 41, Checheş (s) 45, Teeş (?) 50, Balinţ (s) și Fădimac (s) 55, Paniova (s) 59, Lăpuşnic (s), Târgovişte (s) și Vizma (?) 62, Cutina (s) 63, Secaş (?) 65, Pădurani (s) 69, Crivobara (?) și Jabar (s) 72, Mănăştur (s) și Rădmăneşti (s) 75, Bara (s) 79, Dubeşti (s) 89, Cladova (s) 98.

10. Tractul Timișoara.

Comune culturale: 25.

Arunc neindicat: Timișoara (S.-Ilie), Timișoara (Maier); D.-Nadăş (s).

Arunc special: Chişoda (s), Medveş (?), Remetea-T.

Arunc în procente: Timișoara-Franciscin (Mehala) 8, Parţa 11, Ghiroc 19, *Timișoara-Fabric* 25, *Ghiroda* și Moşniţa (s) 26, S.-Andraş (s) 30, Şag 32, Pobda (s) 34, Bazoş (s) și Bucovăţ (s) 35, Beregsău (s) și S.-Mih.-rom. (s) 37, Izvin (s) 38, Cerneteaz (s) 39, Ianova (s) 49, Herniacova (s) 52, Becicherecul-mic (s) 67, Utvin 82.

11. Tractul Vinga.

Comune culturale : 13.

Arunc neindicat : Jadani (?).

Arunc special : Chinez, Fenlac (s), Hodoni (s), Mănăstur și S. Nicolaul-mic (s).

Arunc în procente : Călacea (s) 19, Murani (?) 21, Bărăteaz (s) 31, Seceani 32, Secusigiu 35, Bencec (s) și Munar (s) 45.

12. Tractul B.-Comloș.

Comune culturale : 17.

Arunc neindicat : —

Arunc special : Constanța (s).

Arunc în procente : Sărcia-rom. (s) 17, Cenadul-sârbesc (s) 18, Sarafola 20, Toracul-mare (s) 22, Pustiniș (s) 23, B.-Comloș (s), Igrîș (s), Nerău și S. Nic.-mare (s) 25, Pesac (s) 29, Toracul-mic (s) și Vălcani (s) 32, Checia-rom. (s) 39, Ecica-rom. (s) 42, Beba-v. (s) 56, Chișoroș (?) 154.

După aceste indicații, rezumăm tabloul de mai sus, în următoarele :

Noi avem la 1916 tocmai 25 comune cu cult între 21—25⁰/₀, dintre cari — prea caracteristic — 17 adecă cele mai multe din ele sunt cu cult de 25⁰/₀. Alte 19 avem cu cult de 26—30⁰/₀; 30 comune cu 31—35⁰/₀, alte 13 cu 36—40⁰/₀. Adevărat, că de aci în sus scade cifra comunelor cu procente mari, însă ele se urcă, în general, până la 100⁰/₀, iar în tractul Buteni și Radna procentul ajunge până la 115⁰/₀ respective 119⁰/₀, pe când în tractul Hălmagiu el ajunge și până la 122 respective 125⁰/₀, iar în trei comune până chiar la 122⁰/₀ respective 144⁰/₀ ale dării directe de stat.

Linia de creștere a procentului cultural, la 1916, așa dar începe în tractul B. Comloș cu 22⁰/₀, trece pe la Belinț și Boroșineu, unde creșterea începe dela 25⁰/₀. Tot la aceasta limită vine tractul Aradului, iar de aci linia de creștere trece pe la Hălmagiu cu 26⁰/₀, pe la Buteni și Radna cu 29⁰/₀, spre a trece la Timișoara, unde începe creșterea procentului cultural cu 30⁰/₀ în sus. De aici creșterea trece la Șiria dela 31⁰/₀ în sus, apoi la Chișineu dela 34⁰/₀ în sus, iar pe o treaptă cu satele noastre bogate din tractul Chișineu sunt puse comunele slabe din tractul Lipova, unde creșterea începe de pe la 32—34⁰/₀ în sus. Tot cam dela acest punct începe creșterea sarcinii culturale și în tractul Vinga.

Din aceasta demarcativă este evident adevărul nerăsturnabil: cât de neproporționată este sarcina culturală a credinciosilor noștri în raport cu referințele topografice și economice, și: cât de elementar e să înțelegi, de ce în unele părți poporul a început a face afront regulării salarelor învățătorești!

Dar statistica noastră, — după ce am privit-o din punctul de vedere al sarcinii financiare, pe care are s'o poarte obștea credincioșilor pentru înaintarea cauzei culturii noastre naționale, — s'o privim acum și din punctul de vedere al ajutoarelor de stat, acordate până azi școalelor noastre.

Între alte împrejurări, legile dela 1907 și 1913 ar fi fost chemate să ușureze sarcina culturală a confesiunilor prin întregirea salare-

lor învățătoarești din vistieria statului, pentruca astfel *Biserica și Stat* să-și dea mână, cum li-s'ar fi șezut foarte bine, și să realizeze mai ușor problema culturală și civilizatorică, în al căreia serviciu le-a rânduit Dumnezeu. Experiențele noastre sunt însă tocmai contrare. Să lămurim acest lucru.

Dintre cele 260 comune bisericești, la cari se referă statistica noastră de procente, școala confesională a obținut ajutor de stat d'abia în 155 comune, iar în celelalte 105 nu. Sau, dacă privim statistica și cu privire la comunele, cari au aruncuri speciale ori își acopăr necesitățile culturale din preliminarele bisericești, va să zică, din averi de ale bisericilor, atunci din 315 comune au ajutor de stat d'abia 161, iar 124 nu au ajutor de stat, ci-s' avizate la prestațiunile credincioșilor.

Dar *împovărarea inegală* a susținătorilor de școale se mai vede și din următoarea indicațiune: Ajutoarele de stat pe baza legii din 1913 s'au încuviințat, pe teritoriul comitatului Torontal, adecă în tractul B. Comloș, de pe la 17—18% în sus (Sarcia-română, Cenadul-sârbesc), respective dela 22—25% în sus, în care categorie vin comunele fruntașe după avere: Toracul-mare, B. Comloșul, Igrîșul.

În comitatul Timiș deasemenea s'au votat ajutoarele de stat cu oarecare bunăvoință și indulgență, de pe la 24—25% în sus ale cultului parohial, și numai Caraș-Severinul a fost ceva mai riguros în aprecierile sale la propunerea ajutorării școalelor noastre de cătră stat.

Azi, d. e. avem 75 posturi învățătoresști (în 67 comune) fără de a se fi putut întregi salarele, nici dela parohii nici dela stat. Din aceste posturi 60 (în 52 comune) sunt numai pe teritoriul comitatului Arad. Adevărat, că între aceste erau cele mai multe școale slabe. Dar tocmai fiindcă ele n'au primit ajutoare de stat, la cari erau avizate în mod absolut, dela aceste școale au trebuit învățătorii, unii chiar definitiv, să plece la alte posturi. Iar de ceice au rămas în posturile lor nedotate corăspunzător nici până azi, avem 7 toți pe teritoriul numitului comitat (în Halmagiu, Petriș, Totvaradia, Ghioroc, Borosșebis, Sinteia, Bocsâg) și toți fără șanse de regularea datoriei lor.

Cele mai riguroase măsuri împotriva școalelor noastre și în restimpul legii dela 1913 le-a luat comitatul Arad, așa, că, drept urmare, putem fixa adevărul statistic, că nicăiri nu avem un asemenea procent de școale, avizate la ajutor de stat și totuși lipsite de acel ajutor, ca tocmai pe teritoriul comitatului Arad.

În comitatul Caraș-Severin, care se purtase riguros la aprecierea din 1907—1912 a capacității de prestațiune culturală din partea comunelor noastre, mai că nu este comună care n'ar avea ajutor de stat la școala sa, pe când în comitatul Aradului avem foarte multe comune bisericesti, cari în urma prestațiunilor mari culturale de până acum nu pot suportă o mai mare sarcină și totuși nu au ajutor de stat.

Urmările acestei împovărări inegale a credincioșilor noștri cu cultul, se resimt deja.

Despre existența lor mărturisesc multele cazuri, în cari învățătorii, neavând salariile asigurate, sunt siliți să trăiască în neajunsuri personale și în relațiuni încordate cu parohiile, și chiar duc chestia „pretenziunilor restante“ de salar la organele politice să le judece, ceea ce se și face de regulă. În chipul acesta — nesuccedând repețitele interveniri ale Consistorului pe la comisiile administrative și chiar pela guvern, spre a se exoperă întregirea salariilor dela stat (în anul 1916 s'au făcut 93 reprezentații și urzorii, în asemenea cauze, numai cătră guvernul țării: Vezi Nr. cons. 1040/1917) — întregirea aceasta se decretează în sarcina parohiilor... Astfel avem serii întregi de sbuciumări, prin parohii și în administrația școlară din centru, deopotrivă; sbuciumări de Sisyphus, căci pe urma lor nu vedem realizat scopul urmărit prin ele, ci numai o pulverizare a puterilor de muncă și o înstrăinare succesivă a credincioșilor de cauza școlară și culturală.

Aceasta este direcția, în care ne împing — cu școală și cu Biserică cu tot — împrejurările create de legea XVI din 1913, și am face cu toții cea mai funestă politică de struț, dacă, trăind în anumite iluzii ori ascunși cu capu 'n scrisorile de prin birourile administrației bisericești, n'am privi în față acestei aspre realități, care e *numai un început* al unei stări de lucruri, care trebuie să ne atragă întreagă luare aminte!

IV.

Rezumarea celor trei ani culturali.

Spre a ne face o idee sumară despre cele espuse în detailurile premerse, ne va servi conpectul comparativ, ce se adnexează*) și pe care îl rezumăm în următoarele:

După acest conpect:

La 1906 grosul contribuirii culturale în bani erà de 11—50%, și anume în 205 comune, adecă în 86.1% a tuturor comunelor bisericești.

La 1912 darea culturală s'a ridicat între 21%—80%, și anume în 208 comune bisericești, adecă în 75.8% din totalul comunelor.

Iar la 1916 grosul cultului a fost între 21%—100%, iarăși în 208 comune, adecă în 80% a comunelor bisericești, luate în statistică.

Aceste date se refer la grosul contriburilor. Dar ne sunt foarte elocvente și cifrele despre contribuirile celelalte, cari la număr sunt mai puține, dar înseamnă o urcare exagerată a procentului cultural. Astfel, la 1906 am avut numai 19 comune (= 8%) cu cult mai mare de 50%, pe când la 1912 aceste comune erau 116 (adecă 41%), iar la 1916 am avut 125 comune (48%) de acest feliu.

Cu *cult peste 75%* am avut la 1906 numai 3 comune; la 1912 dejă 47 comune, pe când la 1916 avem 63 comune.

*) Se tipărește la sfârșitul acestei broșuri.

Cu *cult peste 100 cor.* la 1906 n'aveam nici o comună; la 1912 aveam deja 23, iar la 1916 avem 30 comune.

Din oricare punct de vedere vom privi așa dar chestiunea creșterii cultului, vom experia o creștere rapidă și foarte oneroasă, nu numai pentru credincioșii contribuenți, ci și în vederea prospectelor de existență și de viitor ale școlii noastre confesionale.

*

Chestiunea urcării procentului cultural e un simptom foarte îngrijorător pentru viitor mai ales dacă o vom privi și din punctul de vedere al *procentului mediu*.

Cifrele statistice din conspectul ce urmează, vorbesc limpede.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nr. crt.	Protopopiatul	In anul „cultural“			
		1906	1912	1916	1917
		<i>procentul mediu al cultului în tract:</i>			
1	Arad	12.0	21.4	35.4	35.7
2	Chișineu	19.9	23.7	30.5	39.9
3	Șiria	28.6	31.1	37.7	47.2
4	Boroșineu	30.8	44.1	39.9	52.1
5	Buteni	31.7	49.1	63.0	66.0
6	Hălmagiu	24.2	44.6	59.7	67.0
7	Radna	35.2	51.4	67.8	66.2
8	Lipova	30.8	57.2	55.0	63.5
9	Belinț	29.7	46.6	52.0	54.5
10	Timișoara	18.0	25.9	36.4	38.2
11	Vinga	13.9	22.9	32.6	35.4
12	B.-Comlos	17.4	33.8	36.5	34.3
Procentul mediu general:		24.3%	37.6%	45.5%	55.0%

Din aceste cifre rezultă următoarele adevăruri statistice :

Procentul mediu al cultului a crescut, în *fiecare protopopiat*, în timp de zece ani (1906—1916), în unele tracte (ca Aradul și Butenii) chiar și peste dublu; iar în raport cu anul 1917, procentul mediu cultural s'a duplicat și în alte 5 protopopiate (Chișineu, Hălmațiu, Lipova, Timișoara, Vinga) și putem adauge aci și tractul B.-Comloș.

Cât privește însă *procentul mediu general*, acesta a crescut, dela 1906—1912 cu 13·3⁰/₀; între anii 1912—1916 cu 7·9⁰/₀; iar creșterea unui singur an, din urmă (1917), este de 9·5⁰/₀; sau, în total, procentul mediu al cultului în cei 11 ani (1906—1917) a crescut cu diferența de 30·7⁰/₀. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Unde vom ajunge, dacă în fiecare an cultul va crește tot în aceasta proporție? Căci semnele, ce ni-se arată, ne vorbesc tot numai despre sporirea sarcinei culturale, din data ce creșterea procentului cultural mediu în singurul anul 1917 trece peste creșterea alor *patru* ani premergători!

*

Ei bine! Sarcina culturală a crescut; *jertfa de ban*, adusă pe altarul școalei confesionale, așa dar s'a sporit; *jertfa de zbucium*, aici în Consistor și din partea organelor subalterne, de asemenea. De voie, de nevoie salarele învățătoarești s'au regulat în partea absolut covârșitoare; și am fi în drept să așteptăm de zece ani de zile (dela legea lui Apponyi în-

coaci) un rezultat cultural mai vădit acolo jos, în mijlocul credincioșilor. Și ar trebui, ca contingentul de învățători încă să se fi sporit. Lucrul stă însă tocmai din contră.

Dotăția de 354.054 cor. dela 1906, ce e drept, a crescut până la 1912 cu 198.420 cor., în care creștere sunt și ajutoarele de stat; iar până la 1916 avem o nouă creștere a dotației cu 45.135 cor.; așadar între 1906 și 1916 salariile învățătoarești au crescut cu 243.555 cor. — Totuși contingentul de învățători a scăzut mereu. Din totalul de 428 învățători dela 1906, până la 1912 avem un scăzământ de 43 (= cu numărul școalelor rămase fără de învățători), iar între 1912—1916 mai avem un nou scăzământ de 14 învățători; deci, între 1906 și 1916 școalele au un scăzământ de 57 învățători.

Privind în deosebi chestia învățătorilor definitivii, de aceștia aveam (cu învățătoare cu tot) la 1906 de tot 357, la salare minimale de 600 cor. și cvincvenale de câte 100 cor. În 6 ani (1906—1912) ai legii lui Apponyi d'abia putem înregistra la contingent un plus de 6 învățători definitivii față cu scăderea de 33 dintre anii 1912—1916.

Va să zică, sporirea dotației învățătoarești, oricât a însemnat ea o mai bună asigurare decât în trecut a existenței învățătorilor, ea nu a contribuit la sporirea acestui contingent: școalele ne devin succesiv tot mai mult goale și nu avem nici rezerve de oameni, nici alte mijloace de ajutoare, mai ales de când, prin

ordin ministerial, li s'a interzis preoților de a fi și învățători.

*

Scăderea contingentului de învățători e un fenomen din cele mai îngrijorătoare, căci fără de dascăl nu e nici școală.

De aceea, pe lângă chestiunea de dotație ameliorată, care se crede a fi cheia farmecată a viitorului școlii noastre populare, — am crezut că e bine să studiez și o *chestiune*, ce am putea-o numi *personală*, a învățătorilor noștri.

Dela intrarea în vigoare a legii din 1907, în personalul învățătoresc s'au întâmplat mari schimbări. O seamă de învățători, unii de voie, s'au retras în penziune, pe când alții s'au pensionat de teama urmărilor disciplinare, că nu vor putea satisface cerințelor exagerate ale legii. O alta seamă din ei, au așteptat procese disciplinare, cari, câțiva ani dela 1907 încoaci, se înmulțiseră. Astfel în posturile învățătoresți deplinite definitiv la 1906, în anii următori s'au făcut multe vacanțe și multe schimbări, pe cari le înfățișează statistica adnexată 5/*). În acest chip, din cele 213 alegeri aprobate de Consistor în anii 1907—1915, 30 alegeri cad pe anul 1907; 15 pe anul 1908; 29 pe anul 1909; 34 pe 1910; 33 pe 1911; 29 pe 1912; 25 pe 1913; 13 pe 1914 și d'abia 5 pe 1915.

Statistica aceasta ne spune, că între împrejurări normale, când adecă cătră contingentul

*) Nu se tipărește.

de moralitate s'ar fi retras din funcțiune numai învățători incapabili, noi am fi ajuns să ne prevedem toate școalele cu învățători definitivi. Dar aceasta nu se putea, pentrucă nu în toate cele 213 cazuri de alegeri am avut de a face cu candidați noi de învățători, ci și cu învățători de mai nainte, cari căutau să se aleagă în alte părți, la posturi cu dotații regulate sau cel puțin cu mai multe șanze de regulare.

De fapt, în cei 6 ani ai legii lui Apponyi (1907—1912), Consistorul a aprobat 170 de alegeri; dar și dintre cei aleși în aceste 170 cazuri, avem date pozitive despre 61 învățători, cari n'au rămas în posturile respective. D'abia dela 1913 încoaci începe a luă proporții mai mici, aceasta „migrațiune” după posturi cu dotație învățătorescă asigurată; deoarece din cei 43 învățători aprobați în 1913—1915 numai doi inși s'au mutat din posturile lor nouă.

E caracteristic, că aceasta migrațiune pentru asigurarea existenței a avut loc — dintre protopopiate — tocmai în cele cu mai multe școale sărace (tractul Buteni, Belinț și mai ales Hălmagiu); iar din punct de vedere al timpului, strămutările de acest fel încep deja în 1908 și merg crescând, alătura de nesiguranța dotațiunei învățătorilor, până ce strămutările ajung cifra de 18, într'un singur an, la 1913.

Dela 1908 încoaci, există deci și o *chestiune personală* a învățătorilor noștri, pe care nu știu s'o mai fi pregănat cineva, dar ea e evidentă din cele premerse. Chestiunea aceasta

amenință să devină tot mai acută și cu urmări funeste pentru școala noastră poporală, nu numai din cauza prestațiunilor cuituale grele pentru credincioșii noștri, ci și din motivul, că, pe urma actualului războiu, mulți dintre învățătorii noștri nu vor mai *putea* întoarce de sub glie la școale; alții nu vor *voi* să se întoarcă la școalele noastre — presemnele s'au ivit deja! — ci vor cedă ademenirilor de a intra, cum s'a mai întâmplat, în serviciul altor școale.

Cătră aceasta, *chestiunea preparandiilor* noastre, cum este ea pusă pe tapet azi, este — între alte semne și arătări rele ale vremilor nouă — un semn din cele mai îngrijorătoare pentru acel viitor cultural, ce mai râvnim a-l realiza în massa mare a credincioșilor, prin puținele școale cu dotație regulată și cu împuținatul contingent de învățători, cari ni-au mai rămas.

*

Neavând posibilitatea de a lua cuvânt în nici o altă corporație bisericească în chestiunea noastră școlară-culturală, decât numai în sânul Veneratului Consistor eparhial, m'am ținut dator cu atât mai vârtos să prezint acest raport detailat, pentruca cei în drept și răspunzători, să iee din vreme demersurile, cari ar mai fi posibile, ca nu cumva instituțiunea școalei noastre confesionale să rămână, ca viea cea părăsită din Sf. Evanghelie — fără de lucrători.

De aceea, — în studiul de față nu mă pot opri numai la simplă constătarea scăderilor, ci voi încercă să propun și o remediare.

V.

Spre cărări nouă.

— In loc de propuneri —

1. Din statisticele premise este evident, că prestațiunile culturale, pe urma celor două legi relative la regularea dotațiunei învățătorilor noștri, înseamnă o sarcină foarte grea de purtat, și că sarcina aceasta o pot suportă cu înlesnire d'abia câteva comune bisericesti, cari, pe lângă norocul de a fi mari după numărul sufletelor și după măsura averii personale a credincioșilor, mai au și fericirea de fi înzestrate cu mari averi — acvitate ori dăruite — bisericesti, din cari se acopăr în parte sau aproape de tot spesele de cult. Atari comune dau cel mult 20% din totalul comunelor bisericesti; și, mult-puțin și pentru viitor, am putea presupune, că chestiunea școlară-culturală a poporului nostru în aceste comune o putem considera de salvată în forma sa, dacă nu și în cuprinsul lucrului, căci din punctul de vedere al fortificării culturale a poporului nostru, avem și în aceste comune încă mult de lucrat, dat fiind numărul mare al analfabeților și acolo și dat fiind mai ales și aceea, că dela a cetii și scrie este un mare și lung drum până la regenerarea culturală și spirituală-morală, care este problema finală a unei școale confesionale *pentru popor*.

2. Rămâne așadar, ca o problemă mult mai delicată, și mai grea de deslegat, che-

stiunea școalelor din celelalte 80% a comunelor noastre. Gravitatea situației acestor școale rezidă, în locul prim, în faptul că procentul cultural pentru susținerea acestor școale e foarte crescut deja astăzi și că ajutorul de stat li-s'a dat celor mai puține din ele numai dela procentul cultural sporit în sus, fără ca să avem nici o garanță în actualele legi, că întregirile de stat acordate deja, se vor susține și pe mai târziu, și și mai puțin, că vor crește ajutoarele de stat. În aceste privințe noi am făcut deja experimente și experiențe, cari ne impun temeri, căci nu toate școalele, cari aveau ajutor de stat pe baza legii XXVI din 1893 au primit ajutor de stat pe baza legii din 1907; mai departe, nu toate școalele ajutorate în temeiul legii din 1907 au fost ajutorate și pe baza celei din 1913; — și astfel, e în firea lucrului presupțiunea, că aceeași restricțiune se poate repeți și pe urma aplicării altor legi viitoare.

Unde mai punem apoi faptul, și mai îngrijorător pentru consecințele sale, că astăzi — pe lângă cele peste 100 filii fără de școale — avem deja 35 comune bisericesti matere în cari nu avem de loc școale, și alte multe comune bisericesti, în cari, și dacă avem nominal școale, n'avem asigurate salariile nici dela parohie și nici dela stat, și astfel — dacă nu s'ar schimba radical împrejurările — putem conta, ca în cel mult un deceniu, să ne alegem cu un și mare număr de comune, în cari n'am avea școală confesională pentru popor.

Eu accentuez, pro primo, principiul școalei *confesionale* pentru un popor, ca al nostru, care își are vechile sale tradiții și sentimente religioase și care, în urma situației sale de prin îndelungate veacuri, numai prin școala sa confesională își poate purifica sufletul de multe agregate potrivnice caracterului său; — dar accentuez, totodată, și aceea, că, dacă poporul nostru s'ar deslipi de școala confesională a sa și ar trebui să-și vadă de nevoile sale culturale prin școală comunală ori de stat, în asemenea caz rezultatele morale pentru educația religioasă și cultura românească a poporului nostru ar fi mult mai neînsemnate.

La chestiunea aceasta, că anume ce așteptăm dela școală pentru poporul nostru, trebuie să ne gândim, măcar acum, în ceasul al unsprezecelea, când, cum ne spun statisticele indicate și experiențele zilnice, s'a tras o însemnată parte de teren de sub picioarele poporului, și când nu mai putem conta, ca poporul contribuent să poată presta o însărcinare culturală și mai mare. Singură însuflețirea nu mai e de ajuns pentru salvarea culturală a satelor noastre. La vremea, când s'a vestit proiectul legii Apponyi-ane, satele noastre, pe întrecere protestau în contra aceluia proiect și făceau făgăduințe solemne, că-și vor susține școlile curate, din propriile lor prestațiuni culturale; dar, mai la urmă, multe tocmai dintre acele comune potestătoare atunci, au fost nevoite să ceară mai apoi ajutorul statului la dotarea învățătorilor lor. Psihologia acestui fe-

nomen ne îndeamnă acum cu atât mai vârtos să judecăm real, cu cât prestațiunile culturale au atins deja o limită, la care nici nu ne gândisem la 1907.

La școalele de stat și la cele comunale, n'avem ce conta, chiar dacă s'ar deschide ele prin comunele, în cari noi n'am fi în stare să susținem focare culturale pentru credincioșii noștri. Noi și în aceasta privință ne avem deja experiențele noastre triste, că ni-s'a pestrît poporul sufletește, iar sub raportul cultural nici acele mult lăudate școale comunale și de stat nu au făcut mai multă — ci uneori chiar mai puțină — ispravă decât școalele noastre confesionale.

Statul, ca atare, și comunele politice, după terminarea războiului vor avea cu totul alte rane de spălat și de legat, decât tocmai ranele sufletești și culturale, cari o dor pe Biserica noastră și credincioșii ei.

Vorba însă e, cum să ne ajutăm dară? căci, la urma urmelor, suntem datori să facem toate eforturile posibile, spre a salvă cauza culturală a poporului nostru.

3. Așa credem, că acum, când avem experiențe financiare din cele mai grave pe urma legilor școlare dela 1907 și 1913; când la ministerul de rezort îl avem pe acelaș d. ministru Apponyi, care a urzit sarcinile culturale, pe cari le supoartă credincioșii Bisericii noastre, fără ca să ne putem folosi de aceea mică umbră de favor didactic și cultural-moral ce ni-o lasă legea din 1907 pentru școalele *fără* de ajutor

de stat; — acum, când credincioșii noștri și slugitorii școalelor noastre îi dau patriei ceea mai credincioasă contribuire pământească: sângele și chiar viața pe altarul apărării patriei: — acum, așa credem, este timpul cel mai potrivit, ca Biserica noastră să-și ceară dreptatea ce i-se cuvine, pentru susținerea școalelor sale, cu *ajutor de stat fără de restricții* și condițiuni onoroase, ca cea din legea dela 1907.

Acum este vremea, după modesta mea credință, să se reia firul de gândire și acțiune în spiritul liberal al legii XX din 1848, prin care s'a pus în prospect tuturor bisericilor și școalelor ajutorul cuvenit din vistieria statului, — și să se arate, că interpretarea, cunoscută deja, a §-lui 11 din legea dela 1868 ne-a împins la contribuirea culturală disproporționată cu puterea de prestațiune a poporului, și că, prin urmare, ajutorul de stat pentru școale să ni-se deie fără de condiții și începând dela *acelaș* procent „cultural“, dela care în sus se dă și comunelor politice ajutoare de stat pentru școalele lor.

Comunelor politice adecă li-s'au pus în prospect, prin § 35 din legea dela 1868, ajutoare de stat pentru școalele lor de loc ce exhaustiază cele 5% ale dării directe. Ba, prin § 43 al legii, comuna politică, fiind lipsită de mijloace, poate cere și primește ajutor de stat nu numai la susținerea școalei, ci și la edificarea ei. Noi însă nu îndrăsnim nici să visăm atari favoruri pentru școalele noastre, cari încă stau în serviciul civilizatoric și patriotic al țării.

Prin § 14 al legii XXVI din 1893, apoi prin § 12 din legea XXVII din 1907 comunele politice li-se garantează acelaş favor de a exhauria numai 5% de dare culturală, spre a obţine ajutor de stat. Singura excepţie, în cazul şcoalelor comunale, este aceea, când respectivele comune au şi oarecari averi disponibile pentru susţinerea şcoalelor.

Legea XVI dela 1913, prin § 26, încă anunţă, că comuna bisericească ori politică, susţinătoare de şcoală, dacă nu a exhauriat pentru şcoala sa minimalul cultural de 5%, nu are drept la ajutor de stat.

Noi însă am văzut, cum s'a aplicat faţă de credincioşii noştri susţinători de şcoală, dispoziţia aceasta repetită în atâtea legi — aşa, că grosul comunelor noastre, în lipsă de averi şcolare, au ajuns să repartitneze pe credincioşi cult de 10 şi 20 de ori mai mare, de cât cere legea pentru comunele politice.

Aceasta inegalitate înaintea legii trebuie să dispară, pentru că ea nu se potriveşte cu spiritul de libertate şi egalitar, care trebuie să determine relaţiunile de drept public şi particular în oricare stat. Aceasta ar fi interesul de prestigiu al statului în afară, şi de a-şi mulţumi, în lăuntru, pe toţi cetăţenii săi. Dar disparerea acestei inegalităţi de drept, încât pe noi ne priveşte, e un interes de existenţă şi de desvoltare, la cari are drept Biserica şi Neamul nostru în aceasta patrie, pentru a căreia apărare ne sângerează întreg poporul.

4. Că se va face, ori ba, aceasta intervenire la factorii constituționali ai țării, nu o pot ști. Dacă s'ar face, ce ar fi rezultatul, — nu o pot prevedea.

Ori cum ar fi, noi nu putem perde din vedere și alte preparative, cari ar fi chemate să ne scoată din impasul financiar-material greu, în care ne-au împins și până acum susținerea școalelor noastre populare.

Noi am ajuns în acest impas, în virtutea principiului *autonomic* al constituțiunii noastre bisericești, după care fiecare unitate constituțională e îndatorată să contribuie numai la susținerea institutelor și instituțiilor sale proprii.

În temeiul acestui principiu, noi am dus-o până acolo, că succesiv ne *diferențiem*, și n'avem obligament constituțional de a veni unul în sprijinul celuilalt: o parohie nu poate s'o ajute pe cealaltă, iar tragerea aceasta în laturi e caracteristica raportului și dintre celelalte colectivități constituționale mai înalte, protopopiate și eparhii, între olaltă.

În virtutea principiului autonomic, vom fi osândiți să privim unii la perirea celorlalți — vorbesc de perderea școalelor — cu mâinile 'n sîn, fără să avem posibilitatea „constituțională” de a ne ajuta reciproc, deși bine știm, că perirea ta atrage după sine mai încurând ori mai târziu și perirea mea.

Așa cred, că cifrele statistice, pe cari mi-am întemeiat acest studiu, sunt destul de elocvente și chiar împetuoase, spre a ne gândi:

oare, spiritul acesta autonom bisericesc, care până azi ne-a fărîmițat capacitatea de prestațiune în cele materiale și culturale, nu s'ar putea să-și afle o expresie nouă, în formă potrivită necesităților întefitoare de azi ale noastre?!

Nu s'ar putea oare, să se adopte *principiul unei dări culturale unitare* pentru întreagă Biserica, sau cel puțin pentru fiecare eparhie?

Dacă aceasta s'ar putea face, am avea cheia pentru împăcarea egalitară, deci de o potrivă de grea și de ușoară pentru credincioși, a nevoilor noastre culturale pentru popor. În acest caz, darea culturală nu ar fi nici atât de *odioasă*, dacă ni-am putea lumina credincioșii asupra necesității de existență comună de a ne împărți sarcina culturală; și nu ar fi aceasta sarcină nici așa de *grea* de suportat, când am avea inima de a înțelege, că și ceeace aș contribui eu și altul în acest chip, ar servi scopului de conservare, apărare și de progres a colectivității bisericești și naționale, din care fac parte și eu și D-Ta și orișicare din noi.

O dare culturală unitară, așa cred, s'ar putea împăcă cu spiritul de constituțiune în momentul, în care indivizii vor avea priceperea și eroismul moral, de a se transpune peste cadrele înguste ale egoismului individual și ale egoismului „constituțional”, în urma căruia ne-am deprins să ne vedem numai de dăverile noastre „autonome”, parohiale etc..

„Salus rei publicae suprema lex esto!” ne-au învățat străbunii și ni-am putea zice și noi mai ales în cazul nevoilor noastre cultu-

răle sătești, căci existența noastră cași *Biserică* și cași *Cultură*, nu atârnă exclusiv dela priceperea și zădul, ce se depun în arta de a guvernă o Biserică și un Neam, ci atârnă dela aceea, cum și în ce măsură ai putut și mai ales: *vei putea* fortifica sufletește și culturalicește poporul, fără de care nu are pentru cine există nici Biserica, nici Cultura noastră.

Ideia unei dări cultuale-unitare, care ar promovă și *unitatea conștiinței noastre publice*, ar putea da anză, pe cât cred, numai la aceea susceptibilitate, că cum adecă-te cineva din o comună fără de școală și fără de învățător să plătească dare culturală, care să între în punga învățătorului din alt sat.

Un asemenea rezonament e îndreptățit, la aparență. Noi ne-am întâlnit cu el atunci, când au intrat în vigoare legea de cvincvenale, și satele noastre nu voiau să aleagă învățători cu serviciu prestat anterior altor comune, ca să nu plătească dânsule cvincvenalul întemeiat pe acel serviciu. Sau, am avut cazuri de a se alege atari învățători cu condiția, de a nu le luă în socotință serviciul trecut și de a le denegă cvincvenalele. Totuși la urmă a intrat în înțelesul și la judecata satelor noastre și ideia de cvincvenale. Credincioșii noștri, așadar, se vor putea împrietenii și cu inovația unei dări cultuale-unitare.

Când Biserica noastră s'ar angajă, ca în privința dării cultuale unitare să imiteze statul cetățenesc, care încă are o dare unitară pentru cetățenii săi, Ea ar putea găsi și mijloacele,

pentruca uneia ori alteia comune din cele fără de învățători, să nu i-se facă nedreptatea de care s'ar teme: Sumele încasate astfel dela atari comune bisericesti li-s'ar restitui, pentruca să-și creieze succesiv niște *fonduri culturale*, din cari să-și împace oarecari nevoi mai mici, până să poată avea școală proprie. Astfel s'ar putea menaja cu succes chestia bibliotecilor parohiale, și s'ar putea găsi și alte modalități de a veni în sprijinul luminării *religioase*, atât de neglitate, și culturale a poporului nostru.

În comunele, în cari ni-am închis școalele, precum și în acelea, în cari ea pausează în lipsă de învățător, nu numai că sunt mai puține acțiunile religioase și culturale menite a ridica un popor din stadiul întunericului, ci mai dăm și de un nou rău și încă *mare* rău: Prestațiunile culturale de odinioară nu se mai înca-sează. Astfel poporul se desbară de bunul obicei, de a *jertfi pentru cultura sa proprie*, și pe când se micșorează cultul jertfei pe altarul culturii noastre, „profitele“ aceste de ocazie ale credincioșilor noștri întră în pungile cârciumarilor și a altor exploatatori, până să fie angajați la susținerea de școale comunale în locul celor confesionale.

Motivele de invocat pentru crearea unei dări cultuale-unitare pot fi mai multe, și eu unul nici nu mă pot încumentă să exhauriez motivarea unei chestiuni nouă și atât de ponderoase, cum este și aceasta, — ci mă mulțumesc mai mult a o signală numai, prin cele spuse pân'aci.

5. Mai am o vorbă, și foarte mă rog, să nu fie rău înțeleasă. Încă cronicarul Miron Costin spusese o vorbă bătrânească: Nu vremile sunt sub om, ci bietul om sub vremi.

Dacă noi n'am fi în stare să întoarcem vremurile în folosul unei tignite libertăți culturale a Bisericii, adică: dacă n'am fi în stare să exoperăm ajutoare școalelor noastre din vistieria statului fără de condițiile și restricțiile în cari și până aci au poticnit școalele și cultura poporului nostru, și dacă, astfel, n'am putea realiza ideia unei dări culturale unitare sau ori și care alta ideie cu adevărat mântuitoare a libertății culturale și a intereselor noastre de regenerare culturală a poporului — atunci avem să ne gândim la extrema consecință, de a arunca de pe umerii Bisericii balastul grijei culturale în senzul de a susține școală poporală organizată în cadre sămănătoare cu cătușile.

Vorba aceasta, despre consecințele extreme, nu este nouă. Ea a fost rostită, până și în marea publicitate a tiparului, încă la anul 1907, de loc după întrarea în vigoare a legii școlare din acel an. De atunci încoaci s'a mai votat la 1913 o lege, și mai oneroasă pentru susținătorii școalelor, iar consecințele materiale ale legii le-am desvălit în studiul premers.

Legea din 1907 a pus cătuși pe brațele școlii și ale învățătorilor, de nu mai au nici măcar libertatea pedagogică, necum libertatea culturală a poporului nostru foarte înapoiat în ale culturii;— iar la 1913 s'au ferecat *bra-*

tele contribuenților cultuali pentru susținerea școalelor noastre.

Mai creadă, dară, cine are temeiul de a crede, în dezvoltarea culturală a poporului nostru *cu o asemenea* școală populară, ca ceea de azi și ca ceea de după războiu, dacă nu se vor desface cătușile dela 1907 și 1913. Eu, unul, care, de 12 ani și mai bine, trăiesc în atmosfera grea a neajurilor didactice-culturale și materiale ale școalei noastre populare, m'am ales cu impresia, că, dela 1907 încoaci, Biserica noastră, cu toate organele sale, în buna sa credință, a bătut apă 'n piuă, și o declar din toată puterea morală a convingerii mele, că dela o școală populară, ca ceea dela 1907 încoaci, nu pot aștepta regenerarea culturală a credincioșilor Bisericii noastre, ci numai o artificială ținere pe loc în calea civilizatorică, la care are și Biserica cu poporul nostru un drept sfânt și inalienabil.

Prin urmare, cred, mai departe, ca: decât să mai fim și după războiu angajați cu toate puterile noastre de muncă și de ban în serviciul unei școale hibride sub raportul sufletesc, mai bine s'o dăm peste bord, cum face corabia ajunsă în primejdia de scufundare, că se despovărează, spre a se ține la suprafață.

O pășire energică în acest înțeles nici când nu va avea, dacă nu tocmai *acum*, rezultatul dorit la factorii de guvernament și de legislație ai țării.

Și chiar dacă ar trebui să jertfim școala, pentru ca să nu ni-se scufunde cu ea și Bi-

serica, — vremea de după războiu ne va aduce împrejurări atât de schimbate sub toate raporturile și mai ales sub cel sufletesc, încât nici chiar fără de balastul grijei pentru școale, nu știm cum va ști și va putea Biserica noastră să facă față schimbărilor necesități de ordin *sufletesc*.

Biserica noastră ortodoxă română are dela Dumnezeu, nu numai o misiune culturală națională, ci mai presus de toate o misiune duhovnicească, care este și trebuie să fie *sufletul*, dupăcum viața culturală națională ne este numai *forma* vieții noastre bisericești. Noi nu vom putea jertfi sufletul de dragul păstrării unor forme defectuoase, cum ar fi chestiunea intereselor noastre școlare ajunse între Scylla și Charybdis, ci va trebui să ne gândim la păstrarea esențialului, a sufletului, care el însuși conturează și formele și chiar poate crește nouă forme și scutiri în jurul ființei noastre sufletești.

Biserica, vreau să zic eu, are și o problemă spirituală de împlinit — care, iertemi-se convicțiunea! — s'a cam poticnit în mijlocul formelor noastre de viață constituțională, și am lăsat în părașinare sufletul Bisericii și al creștinilor.

Astfel, — grijile noastre pentru înaintarea poporului nostru prin *școalele populare*, ajunse azi cu desăvârșire în impas, și cultul nostru pentru *viața de forme a constituționalismului* bisericesc ne silesc acum, în vremurile de mari prefaceri ce se pot deja întrezări, să

ne gândim la o *nouă* îndrumare a vieții noastre bisericești din viitorul apropiat, când, poate, școalele populare de azi, pline de mehanism și de politicianism, va trebui să le suplinim cu o alta activitate, *spirituală*, a Bisericii — cu o activitate spirituală, care poate da sufletului poporului nostru alte îndrumări, mai sănătoase și mai efective, decât frământările unei instituții hibride, cum este școala noastră poporală de astăzi.

Eu mi-am ușurat acum sufletul; și povara sufletească, ce o port de aproape zece ani într'una, o transmit acum altora, mai chemați și și mai răspunzători de aci înainte pentru cele ce vor să urmeze.

Arad, 10/23 septembrie 1917.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dr. Gheorghe Ciuhandu
 protopresviter, asesor-referent scolar.